

O'ZBEK LEKSIKOGRAFIYASIDA NEOLOGIZMLARNING TAHLILI

Omonov Arslonbek O'ralovich

*Termiz Davlat Universiteti Roman-german tillari kafedrası o`qituvchisi +99895 819
98 99 arslonbekomonov@mail.ru*

Annotasiya: *Tadqiqotimiz madaniyatlararo kommunikatsiya asoslari, kognitiv tilshunoslik, lingvistik va semantik tilshunoslikdagi nazariya hamda metodlarga asoslandi. Tadqiqot natijalari umumiy tilshunoslik, til va jamiyat, til va tafakkurning o'zaro ta'siri, kognitiv bilish jarayonida tilning o'rni va ahamiyati kabi muammolarni ishlab chiqishda nazariy va amaliy ahamiyatga egadir. Tadqiqot obyekti sifatida xorijiy til neologizmlarning o'zbek tiliga kirib kelish usullari, ularning grammatik-morfologik tahlili.*

Tayanch so'zlar: *Neologizm, neologizm turlari, o'zbek tilida neologizmlarning o'rni, neologizmlarning kirib kelishi, tilshunoslik, grammatik va morfologik tahlil.*

Annotation: *Our research was based on the theory and methods of intercultural communication, cognitive linguistics, linguistic and semantic linguistics. The results of the research are of theoretical and practical importance in the development of problems such as general linguistics, language and society, the interaction of language and thinking, the role and importance of language in the process of cognitive cognition. Methods of introduction of foreign language neologisms into the Uzbek language as an object of research, their grammatical and morphological analysis.*

Key words: *Neologism, types of neologism, place of neologisms in the Uzbek language, introduction of neologisms, linguistics, grammatical and morphological analysis.*

Annotation: *Unsere Forschung basierte auf der Theorie und den Methoden der interkulturellen Kommunikation, der kognitiven Linguistik, der linguistischen und der semantischen Linguistik. Die Ergebnisse der Forschung sind von theoretischer und praktischer Bedeutung für die Entwicklung von Problemen wie allgemeine Sprachwissenschaft, Sprache und Gesellschaft, die Wechselwirkung von Sprache und Denken, die Rolle und Bedeutung der Sprache im Prozess der kognitiven Kognition. Methoden der Einführung fremdsprachlicher Neologismen in die usbekische Sprache als Forschungsgegenstand, ihre grammatikalische und morphologische Analyse.*

KIRISH

Neologizmlar - bu tilda paydo bo'ladigan va ma'nosini faqat jamiyatning ayrim a'zolari tushunadigan yangi so'zlar. Ular qancha vaqt ishlatilishiga qarab yangi qatlam hosil qiladi. Bu atama bu nomni olishdan oldin o'zbek tilshunosligida yangi so'zlar, yangi lug'at, xabarlar, xabarlar kabi nomlar bilan atalgan. Neologizmlarning holati birinchi navbatda til egalari va ular bilan bog'liq bo'lgan vaqt bilan belgilanadi. Shunga ko'ra, tilda paydo bo'lish davri va mavjudlik muddatiga ko'ra ular ikki turga bo'linadi: yangi so'zlar va eng yangi so'zlar. Ularning qanchasi shunday holatda bo'lishi, tilning

vaqt o'tishi bilan saqlanib qolishi, zamonaviy qatlamga o'tishi yoki tildan butunlay uzoqlashishi ma'lum ijtimoiy sabablarga bog'liq.

XXI asrda o'zbek tilida paydo bo'lgan neologizmlarning aksariyati, shubhasiz, fan-texnika taraqqiyoti va globallashuv natijasida tashqi manba (boshqa tillardan o'zlashtirish) asosida vujudga kelgan. Aslida ichki imkoniyat (dasturchi, issiqxonona) doirasida yangi so'z yaratish; Eski so'zlarni yangi ma'no bilan jonlantirish (Devon, tuman) ham neologizmning bir ko'rinishi sifatida qaralishi mumkin.

So'nggi yillarda xorijdan onlayn munozaralar, ijtimoiy tarmoqlar va ommaviy axborot vositalari orqali yangi so'zlar oqimi ko'paydi. Tilni boyitish uchun xizmat qiluvchi neologizmlar o'ziga xos ijobiy va salbiy xususiyatlarga ega. Bloglarda so'z erkinligi ayrim hollarda ularni nutqda qo'llashda chalkashlik va chalkashliklarga olib keladi: kimdir yangi so'zlar nutqini bezatadi, deb o'ylaydi, boshqalari o'z ijodini oqlamoqchi. Qolaversa, ayrim blogerlar bu so'zni o'z maqolalarida uning ma'nosini to'liq tushunmay ishlatib, jamoatchilikni chalg'itmoqda.

Bu jarayon ilmiy va badiiy nutq kontekstida nozik bo'lishi mumkin. Ammo, jamiyat a'zolarining ko'pchiligi ijtimoiy tarmoqlardan muntazam foydalanishini hisobga oladigan bo'lsak, yaqin kelajakda ommaviy axborot vositalari tili bilan adabiy til o'rtasida katta tafovut paydo bo'lishini tasavvur qilish qiyin emas. shuningdek, adabiy tilda va badiiy ijodda muloqot qilish qobiliyatining pasayishi. Hech kimga sir emaski, hatto eng nufuzli tillar - fransuz, nemis va rus tillari ham ingliz tilining "anglitsizmlar" yoki "amerikanizmlar" ta'siriga tushib qolgan va bu holat davlat darajasida jiddiy muammo hisoblanadi. Yuqoridagi fikrlar neologizmlar masalasiga ko'proq e'tibor berish kerakligini ko'rsatadi.

Tadqiqotning dolzarbligi. Mamlakatimiz mustaqillikka erishgandan keyin o'zlashtirilgan so'zlarning aksariyati inglizcha so'zlar ekan. Biroq, bu so'zlarning muhim qismi rus tili ta'sirida assimilyatsiya qilinganligini kuzatishimiz mumkin. Buning bir qancha o'ziga xos sabablari bor. O'zbek ziyolilari, jumladan, yuksak ilmiy salohiyatga ega insonlar dunyo voqeligini rus tili orqali kuzatib boradi. Xususan, hukumatparast elita vakillarining chet tillaridan foydalanishi rus tili fenomeni bilan ko'proq bog'liq. Maktabda rus tilini o'rgangan, shu tilning tabiatiga mos fikrlaydigan, xalqaro hujjatlar bilan ishlashda tayyor ruscha shablonlardan foydalanadigan, internet orqali innovatsion loyihalar tayyorlagan kishilar orasida ham rus tilining ta'siri kuchli.

Ko'rinib turibdiki, hozirda til taraqqiyoti jarayonida ekstralingvistik omillarning ahamiyati ortib bormoqda. Jahon sivilizatsiyasida neologizmlarning o'zlashtirilishi tillar tabiatiga o'ziga xos ta'sir ko'rsatadi, shuning uchun ularni o'z vaqtida o'rganish, tilda qabul qilish mezonlari asosida yondashish muhim ahamiyatga ega.

Demak, tilni yangi tushunchalar bilan boyitish qanchalik muhim bo'lsa, uni muayyan me'yorlar asosida tartibga solish va himoya qilish ham birdek muhim. Jiddiy e'tibor doimo tilshunoslikning eng muhim vazifalaridan biri bo'lib qoladi.

Tadqiqotning ilmiy qismi. XXI asrda fan va texnikaning jahon miqyosida jadal rivojlanishi bu sohada yangi tushuncha va so'zlarning paydo bo'lish jarayonini tezlashtirdi. O'zbek tilining lug'at tarkibi ilmiy-texnikaviy atamalar bilan boyidi. Ulardan ba'zilari quyida tahlil qilinadi.

Asosan axborot texnologiyalari bilan bog'liq bo'lgan ingliz tilidagi "hacker" so'zi o'zbek tiliga rus tili orqali hacker shaklida neologizm sifatida kirib kelgan. U to'g'ridan-to'g'ri ingliz tilidan hacker (ingliz tilida c va k harflari yonma-yon turganda k deb o'qiladi) shaklida o'zbekcha talaffuz me'yorlari asosida olinishi mumkin. Bugungi kunda o'zbek tilida bu atama "yopiq axborot tizimlari, ma'lumotlar bazalari va hokazolarning xavfsizlik tizimiga kirgan dasturchi" ma'nosida qo'llaniladi. maxfiy ma'lumotlarni noqonuniy ravishda olish va uni virus bilan yuqtirish maqsadida », dasturiy ta'minotdagi nosozliklardan xabardor bo'lgan va ularni darhol tuzatadigan odamlarga ishora qiladi. Aftidan, xaker so'zini o'zbek tilida kengroq qo'llash mumkin, chunki o'zbek kompyuter olimlari va dasturchilari orasida nafaqat "xakerlar", balki ezgu maqsadlarni ko'zlovchilar ham bor. Undan foydalanadigan va texnologiya rivojiga hissa qo'shish niyatida bo'lganlar ko'p.

O'zbek tilida "mental" qo'shma so'zi tobora ommalashib bormoqda. U asosan arifmetika so'zi bilan birgalikda qo'llaniladi (lotincha arifmos - son) bolalarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirish uchun hech qanday vositasiz (4-5 yoshdan). (abakusga o'xshagan abakusdan tashqari) matematik amallarni bajarishni o'rgatuvchi dastur ma'nosida qo'llaniladi. So'nggi paytlarda ingliz tiliga kirib kelgan trend so'zi ham asosan og'zaki nutqda tez-tez tilga olinadi. Bu so'z ingliz tilida moyillik, yo'nalish, rag'batlantirish , moda , uslub , uslub kabi ma'nolarga ega . O'zbek tilida ko'proq moda, baland ovoz ma'nosida qo'llanganini ko'rish mumkin.

San'at sohasida bir qator faol qo'llaniladigan neologizmlar ham mavjud. Ulardan biri "Hit" so'zidir. Uning asosiy manbai Ingliz tili (hit – hit) va musiqa asbobiga, rassomning mashhur asariga, shuningdek, chartlarning eng yuqori pog'onasiga chiqqan mashhur musiqa asariga nisbatan qo'llaniladi. Keng ma'noda buni hamma mashhur, ko'pchilik yoqtiradigan narsalarni tushunish mumkin, ya'ni xit deb ataladigan ob'ekt asar bo'lishi shart emas.

"Hit" so'zi o'zbek tiliga rus tili orqali kirib kelgan, lekin asl manbadan kelib chiqib, o'zbek tilining tabiatiga mos ravishda "Hit" deb yozilishi to'g'riroqdir.

Tadqiqot natijasi. O'zbek tilidagi xorijiy so'zlarning lingvistik xususiyatlarining jihatlari ilk bor ularni tematik guruhlariga bo'lish yo'li bilan atroflicha tahlil qilindi. Xorijiy tillar va o'zbek tilidagi neologizmlar, ya'ni o'xshash yoki har xil lingvistik qarashlar hali ham yetarlicha o'rganilmagan. jihatlari tahlil qilindi. O'zbek tiliga mansub ayrim xorijiy so'zlarning lingvistik, semantik, grammatik va morfologik xususiyatlarini aniqlash orqali ularning shakllanish asoslari aniqlandi.

Xulosa. Hozirda barcha sohalarda mavjud bo'lgan va lingvistik nuqtai nazardan muammosiz muomalaga kirgan neologizmlarga nazar tashlasangiz, bu so'zlar

texnologiya tufayli tilimizga kirib kelgan va biz bu soʻzlarni muammosiz, yaʼni hajmli talaffuz qilamiz. ma'lumotni ham xuddi shu ma'noda tushunish mumkin. Ammo savol tug'iladi. Hozirda muomalada bo'lgan neologizmlarni tilimizda mavjud bo'lgan muqobillar bilan almashtirish, keyinchalik tilimizga kirib kelgan neologizmlarni muomala jarayoniga jalb qilmasdan, avval tilimizda mavjud bo'lgan muqobillarga almashtirish. Hozirgi kunda tilshunoslikning katta muammolaridan biri neologizmlardir. Oldimizda ikkita vazifa turibdi: hozirda qo'llanilayotgan neologizmlarni ularning o'zbekcha ekvivalentlari bilan almashtirish va bu muqobilning muomalada ijobiy qabul qilinishiga erishish. Ikkinchidan, texnologiya asrida tilimiz musaffoligini saqlash uchun yangi neologizmlar muomalaga kirmasdan oldin o'zbek tiliga muqobil til yaratish, amalga oshirish uchun til ishimizni rivojlantirayotgan barcha tashkilotlar zimmasiga teng mas'uliyat yuklash zarur. Xalqimizning o'zligini saqlab qolish, avvalo, tilimizga bevosita bog'liq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullayev F. Til qanday rivojlanadi. – Toshkent: Fan, 1972. – 65 b.
2. Jamolxonov H. Hozirgi o'zbek adabiy tili. –Toshkent: Talqin, 2005. – 209 b.
3. Isakova N. Mustaqillik yillarida o'zbek tiliga kirib kelgan xorijiy soʻzlarning tarkibiy-mazmuniy tahlili: Filol. fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)... diss. avtoref. – Samarqand, 2020. – 24 bet.
4. Shukurov O., Saidova M. O'zlashma soʻzlar tadqiqi xususida // Qarshi DU xabarlari. Ilmiy-nazariy, uslubiy jurnal. – Qarshi, 2021, 2-son. – 154 b.
5. O'zbek tili leksikologiyasi. – Toshkent: Fan, 1981. – 315 b.
6. O'zbek tilining izohli lug'ati. III jild. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2007. – 687 b.